

2.4. Зернецька О.В. Історичний досвід політики пам'яті у Великій Британії: орієнтири для України

Історична пам'ять – основа національної і державницької свідомості. Вона закріплюється у традиціях, а кристалізується – у ритуалах. Яскравим прикладом цього є Велика Британія – унітарна держава, конституційна монархія, з парламентською системою управління. Велика Британія – розвинена країна, шоста у світі за номінальним ВВП і сьома за ВВП з урахуванням купівельної спроможності. У Британії добре усвідомлюють, що досягнення в економічній, суспільній, військовій сферах неможливі без цілеспрямованого підтримування консенсусу в суспільстві, без розбудови почуття єдності нації. Саме тому на державному рівні велика увага приділяється збереженню і поглибленню історичної пам'яті у британців – на локальному (на рівні громад) і на національному рівнях. Безперечно, досвід розбудови політики пам'яті в державі, що має потужні традиції у цій сфері, є сьогодні важливим для України.

У Великій Британії свідомо підтримують традиції і ритуали, які об'єднують громадян країни, консолідують суспільство. Важливо, що сьогодні сам інститут монархії відіграє роль ядра історичної пам'яті, і розбудова національних традицій і ритуалів тісно пов'язана з королівською родиною Британії. По-перше, слід наголосити на об'єднавчій ролі (суспільства і держави) нині правлячої королеви Єлизавети II, яка є главою держави та її збройних сил. Вона

– єдина персона, яка, порадившись із урядом, може оголосити, що держава вступає у війну або її закінчує. По-друге, королева є главою церкви Англії. Цю функцію, започатковану у 1530 р. королем Генріхом VIII, виконували всі британські монархи. По-третє, королева виконує урядові обов'язки: щодня їй доставляють «червоні ящики», наповнені документами і доповідями міністрів уряду та офіційних осіб Співдружності, які вона прочитує і, в разі необхідності, підписує. По-четверте, королева представляє націю у дні великої печалі або великих свят – як-от, у День пам'яті, коли вона, вшановуючи всіх загиблих у війнах британських воїнів, покладає вінок із маків біля Кенотафу – пам'ятника загиблим воїнам у Першу світову війну, або, коли вона бере участь у церемонії державного відкриття парламенту, яка сягає Середньовіччя. Це дійство знаменує собою початок нової сесії парламенту кожного року і відбувається у листопаді. Церемонія має загальнонаціональний характер. Традиція не тільки дає змогу уряду оголосити свою програму для нової сесії, а й є дуже видовищною. Святкова й урочиста процесія збирає величезні натовпи британців і туристів і транслюється по національному телебаченню та на сайті королівської родини.

Великим потенціалом національної консолідації є травматична пам'ять, що також добре усвідомлює британська влада. Найяскравішим прикладом того є комплекс постійних заходів увічнення полеглих у Першу світову війну. Показовою є ритуальна церемонія вшанування пам'яті загиблих у війнах і покладання вінків біля Кенотафу. Кенотаф – («порожня могила» – грец.) – це пам'ятник, збудований на місці, що не містить тіла покійного, він є своєрідною символічною могилою, що споруджується для увічнення пам'яті загиблих і виконання поминальних ритуалів. Історія створення Кенотафу в Лондоні, що став головним військовим меморіалом Сполученого Королівства, його подальша трансформація протягом століття та пов'язані з ним щорічні церемонії свідчать, що з меморіалу, присвяченого загиблим у Першій світовій війні, він перетворився і на національний меморіал загиблих у Другій світовій війні. Історична пам'ять закарбовується нині і в індивідуальних відгуках про Кенотаф в Інтернеті. Це, як правило, зворушливі дописи молоді, і, що цікаво, підписані справжніми іменами та прізвищами. До відгуків додаються фотографії тих, хто залишив свої дописи і поділився в Інтернеті своїми почуттями.

Прикладом серйозного державницького ставлення до політики пам'яті та значення в ній ритуалів може слугувати відзначення в цій країні сторіччя Першої світової війни. До цієї дати готувалися на високому урядовому рівні і задалегідь – з 2010 р., протягом

чотирьох років. До підготовки були залучені міністерства і відомства, державні департаменти. У ній також взяли активну участь національні фонди, суспільні загальнобританські організації та ін. Було розроблено національний план заходів, подій, церемоній, ритуалів, розрахований на 2014-2018 рр. Такий глибоко продуманий, комплексний і масштабний підхід викликає повагу, бажання перейняти досвід і запровадити його в сучасній Україні у тих межах і аспектах, які суголосні історичній спадщині нашої держави.

Події, пов'язані зі збереженням історичної пам'яті, виявляються в різних формах: церемоніях, святкуваннях, ритуалах, побудові музеїв, пам'ятників, облаштуванні пам'ятних місць, інсталяцій і таке інше. Зараз у Лондоні користується популярністю величезна інсталяція з керамчних маків під назвою «Кров, що залила землі і почервонила ріки», встановлена біля Тауера в пам'ять про загиблих у Першій світовій війні. Інсталяція складається рівно з 888246 маків – саме стільки воїнів Британії та Співдружності загинуло в Першій світовій війні.

Британія, надає великого значення створенню воєнних музеїв. Їх п'ять, і кожен має свою історію та напрями функціонування. В Імперському воєнному музеї зібрані найрізноманітніші колекції: це й британське і світове мистецтво ХХ ст. У музеї міститься міжнародна колекція, яка складається з більш ніж 20000 постерів, плакатів разом з популярними малюнками, поштовими листівками, прокламаціями та іншим матеріалом, який дає уявлення щодо образів війни, створених у воєнні роки, що тоді були розклеєні на вулицях, робочих місцях, у відділеннях поштового зв'язку, їдальнях Британії. Вони відкривають світ національної британської ідентичності, унаочнюють щоденний досвід війни. Документи, що зберігаються в Імперському воєнному музеї, а це майже 20 тисяч колекцій індивідуальних приватних документів, включаючи неопубліковані щоденники, листи та спогади, написані насамперед британськими воєнними службовцями та службовцями Співдружності, мають велику історичну та суспільну цінність. Також тут містяться матеріали процесів над фашистськими злочинцями, документи про головні воєнні злочини (передусім матеріали Нюрнберзького процесу). В аудіоархіві музею зібрано 33000 записів, що відносяться до воєн, починаючи з 1914 р. і складаються з найбільшої у світі і в історії усної колекції цього типу. У бібліотечному архіві зберігаються памфлети та періодичні видання, включаючи газети, окопні журнали, пропагандистські листівки та памфлети, що видавалися Воєнним офісом та Міністерством інформації під час воєн. У музеях є магазини, де можна

придбати книги, постери, моделі військової техніки, предмети воєнного побуту тощо, що постійно актуалізує їх історичну пам'ять про світові війни.

У Великій Британії впродовж років існують інші церемонії, пов'язані з Днем пам'яті. Так, 11 листопада 2017 р. відбувся присвячений йому фестиваль, що проводився Королівським британським легіоном у Королівському Альберт-холі. Меморіальні події включають марафони в пам'ять загиблих, що проводяться в багатьох містах Британії, запливи плавців, інші спортивні заходи, в яких беруть участь і ветерани сучасних воєн, і цивільне населення країни.

Слід відзначити скоординованість планів і дій британських міністерств та відомств у відзначенні історичних подій. Так, для відзначення сторіччя Першої світової війни Міністерство закордонних справ та в справах Співдружності, Департамент диджиталізації, культури, медіа та спорту, Міністерство оборони та Департамент громад та місцевих урядів запропонували свої плани дій. Департамент диджиталізації, культури, медіа та спорту, а також кілька фондів країни виділили 14,5 млн фунтів стерлінгів на ремонт та консервацію 39 соборів Британії – символів британської спільної історії, важливих не тільки через їхнє архітектурне та історико-культурне значення, а й через ту духовну роль, яку вони відіграють у локальних спільнотах. Щоб відзначити сторіччя одного з епізодів Першої світової війни – Третьої битви при Іпрі, спільними зусиллями державних органів було організовано виїзд до Бельгії тисяч британців. В один з днів сторіччя битви, 30 липня 2017 р., на Ринковій площі в Іпрі відбулося масове інтерактивне шоу, що розповідало про ті події, в якому були задіяні приїжджі британські учасники, використовуючи соціальні медіа (Facebook, Twitter), надсилаючи спомини, фото своїх загиблих предків, які брали участь у цих воєнних подіях.

У квітні 2017 р. Департамент громад і місцевого уряду прийняв постанову «Про вшанування 17 хоробрих британських солдат, які у битві на Арні були нагороджені Хрестом Вікторії – найвищою воєнною нагородою Британії». Було вирішено закласти 17 Каменів пам'яті, присвячених кожному з цих героїв. Меморіальні камені вмурують у мостову тих місцевостей, де колись жили герої війни. Привертає увагу, що дизайн каменів був обраний шляхом громадського конкурсу.

Найграндіозніший проект відзначення сторіччя Першої світової війни був розроблений і втілений ВВС. Він розрахований на 2014–2018 рр. і ще триває. Проект включає більше ніж 2500 годин

програмування телевізійних, радіо та онлайн-передач, що мають глобальний, державний та місцевий характер й у яких відповідно задіяні міжнародні, національні та локальні служби корпорації. Для координації та здійснення всіх заходів призначено спеціального керівника. У 2015 р. по BBC 1 пройшов видатний документальний серіал «Британська велика війна», в якому розкрито вплив Першої світової війни на Велику Британію, а також два великі художні серіали, присвячені тій історичній події. Radio 4 у першу половину 2015 р. передавало драми «Домашній фронт» і «Томміз». По телевізійному каналу BBC 2 протягом 37 днів йшла розмова про політику, що розгорталася за лаштунками Першої світової війни. Паралельно по Radio 4 пролунала сорокадводенна серія оповідей, в яких розповідалося про події, які спонукали Британію вступити в цю війну. До цієї роботи BBC готувалася разом з Імперським військовим музеєм, який надавав експертну оцінку і матеріали для багатьох передач.

Телевізійна служба BBC охопила своєю увагою багато верств населення. Юнацькі групи BBC створювали драми, відображали події, які мали місце сто років тому. BBC World Service працювала на всіх континентах, передавала і телевізійні дебати, і особисті історії, а люди розповідали її кореспондентам, як ця війна їм запам'яталася.

Висновки та рекомендації:

1. Концепція політики пам'яті Великої Британії сполучає в собі традиційні і нові ритуали, події, перформанси, вистави, шоу, інші креативні винаходи і сприяє зміцненню консенсусу в британському суспільстві. Приклад Великої Британії доводить, що розвиток політики пам'яті – це безперервний системний, комплексний і масштабний процес. Практичний досвід цієї країни у сфері збереження історичної пам'яті вартий наслідування.

2. До збереження історичної пам'яті широко залучені британські громади, що знаходить свій вияв у проведенні громадських обговорень, слухань, конкурсів щодо способу і конкретного втілення увічнення пам'яті конкретних осіб і подій.

3. У здійсненні політики пам'яті особлива увага приділяється залученням до неї дітей та юнацтва. Серед конкретних форм такого залучення – розвиток їх креативних здібностей шляхом постановки п'єс про історичні події за їх участю, виконання дитячими і юнацькими хоровими колективами пісень на слова загиблих у цій війнах, використання інтернету для ознайомлення з місцями пам'яті (Кенотафом) та вироблення звички ділитися почуттями й думками про події минувшини.

4. Британська політика пам'яті вирізняється наявністю потужної символічної складової. Водночас запроваджені традиції і ритуали мають усталений характер. Якщо це фестиваль на честь Дня Пам'яті, по він триває рік за роком сто років поспіль, якщо це виступи королеви в Парламенті, то практично ніщо не може їх відмінити, якщо це покладання квітів до Кенотафу та могили Невідомого солдата, то вони так само проходять за всіх умов. Це сприяє відчуттю непохитності держави, єдності суспільства, чіткості роботи державних інститутів. Це – урок для України, сенс якого полягає у тому, що ніякі зміни урядів не повинні торкатися пам'яті найважливіших національних подій. Заслугує на увагу й запозичення чітка й продумана координація дій державних органів з планомірного підтримання пам'яті про визначні для Великої Британії історичні події, детальна розробленість усіх заходів.

5. Цінним є досвід Великої Британії у музейній справі, зокрема, застосування в ній сучасних технологій – мультимедійності інсталяцій, перфомансів, здійснюваних музеями разом з театрами або музичними колективами, що передбачає узгоджену роботу різних міністерств і відомств. У британських воєнних музеях (та інших) є магазини, створені не так заради комерційного зиску, як з метою популяризації історичної пам'яті. В них відвідувачі можуть придбати багато такого, що постійно підживлюватиме їх історичну пам'ять про світові війни. Вони зміцнюють почуття національної британської ідентичності, унаочнюють щоденний досвід війни.

6. Вартим уваги є й те, що британська політика пам'яті спрямована передусім на донесення до найширших верств населення ідей об'єднавчого характеру. Здійснення будь-яких заходів у цьому напрямі має вагому інтерактивну складову, що дає учасникам відчуття єдності, підживлює історичну пам'ять. Спрямована на досягнення тієї ж об'єднавчої мети креативність таких заходів виявляється і в залученні до їх реалізації драматургів і сценаристів, освоєнні і інтерпретації історичного матеріалу й художніх творів, підключенні сучасних можливостей мультимедійних засобів.

7. Нові традиції, що народжуються в Британії, можуть йти і «зверху», і «знизу». Королева Єлизавета II започаткувала таку традицію: кожному з її підданих, якому виповнилося сто років, вона особисто надсилає телеграму із своїми вітаннями. Це не просто зворушливо, а й символізує живу пам'ять про кожного громадянина, що самим фактом свого життя вже ввійшов в історію. В Україні таку функцію міг би перебрати на себе президент. Інша традиція, варта запозичення, прийшла з «низів»: увіковічення пам'яті героїв Першої світової війни меморіальними каменями,

вмурованими в бруківку. Важливим є суспільний результат такої нової традиції: пам'ятати про героїв, знати з якого ти роду-племени, ідентифікувати себе як нащадка славетних і хоробрих воїнів.